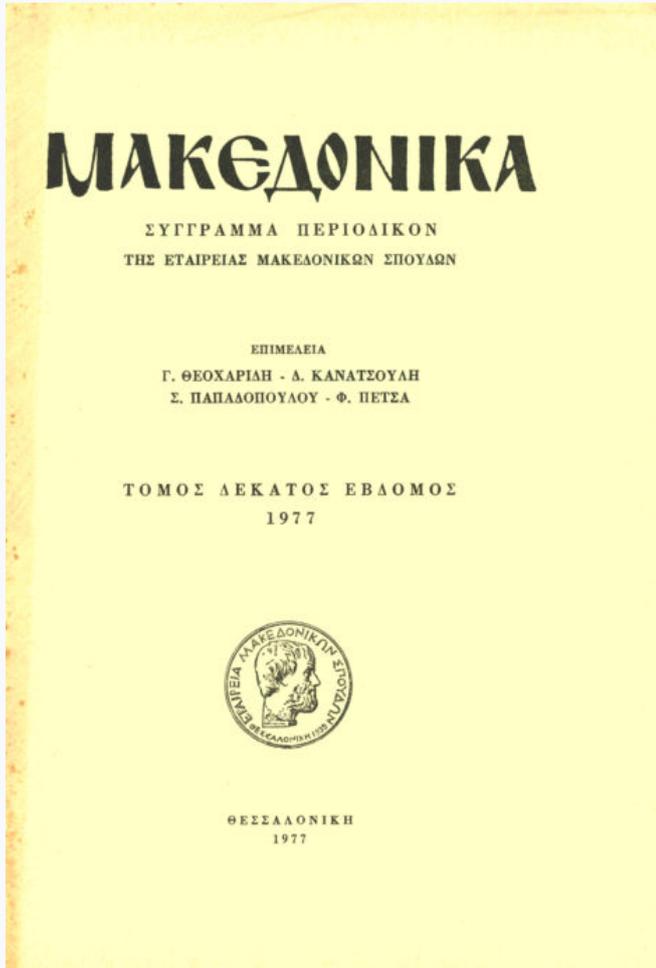

Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie*

Φ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.382](https://doi.org/10.12681/makedonika.382)

Copyright © 2014, Φ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. (1977). Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie*. *Μακεδονικά*, 17(1), 452–454. <https://doi.org/10.12681/makedonika.382>

νά δοθή και μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμματίων (σ. 95-97). Ἡ ὑπόθεση 'περὶ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, ποῦ «ἐκτισαν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα εἰς τὴν Πέλλαν» (σ. 99) δὲν εὐσταθεῖ, νομίζω, καὶ ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν περὶ ἀρχιτεκτόνων, ἐνῶ ἀναφέρεται ζωγράφος (ὁ Ζεῦξις), εἶναι σημαντικὴ¹.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο Ζ', γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴ λατρεία, εἶναι πολὺ συνοπτικὸ, ἀλλὰ τῶρα ἔχομε τὸ πληρέστερο σχετικὸ κεφάλαιο στὸ νέο βιβλίο τοῦ Ἰ. Καλλέρη².

Ὅπως ὁποτερὴν νὰ χαιρετήσουμε τὴν προσθήκη στὴ φτωχὴ μακεδονικὴ βιβλιογραφία ἐνὸς μεθοδικοῦ, εὐσύνοπτου, ἐπιμελημένου ἐκλαϊκευμένου συγγράμματος, ποῦ ἀποτελεῖ πολὺτιμο βιβλίον γιὰ τοὺς φιλιστοροὺς Μακεδόνες καὶ γενικώτερα τοὺς Ἑλληνας.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

J e a n N. K a l l é r i s, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique, tome II, première partie, Athènes 1976, σχῆμα 4ο, σ. 329-624.

Μὲ πολλὴ καθυστέρηση κυκλοφορήθηκε τὸ πρῶτο μέρος τοῦ τόμου II τοῦ βασικοῦ συγγράμματος τοῦ συναδέλφου Γιάννη Καλλέρη, τοῦ ὁποῦ τοῦ πρῶτο μέρος, ὡς γνωστὸν, κυκλοφορήθηκε τὸ 1954, ὑπ' ἀριθ. 81 στὴ σειρὰ Collection de l'Institut Français d'Athènes. Καλῶς μᾶς ἤλθε κὶ ἄς ἀρῆσθε!

Στὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος τοῦ δευτέρου τόμου περιλαμβάνονται τρία κεφάλαια, ἓνα γιὰ τὴ γλῶσσα (συνέχεια), ἓνα γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸ τρίτο γιὰ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἔθιμα, μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις στὴν τελευταία σελίδα.

Σ' ἓνα ὀλιγόλογο πρόλογο (avis au lecteur) ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ γιὰτὶ ἀναγκάστηκε νὰ κυκλοφορήσῃ τὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος, ἀφοῦ ἡ ἀναμονὴ καὶ τοῦ δευτέρου μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ μιὰ ἀνυπολόγιστη καθυστέρηση, ἐνῶ τοῦτο τὸ πρῶτο μέρος εἶχε πράγματι ἀρτίσει νὰ τυπῶνται ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Στὸ κεφάλαιο I, γιὰ τὴ γλῶσσα, ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα ἂν ὑπάρχουν μορφολογικὲς ἢ φωνητικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς (σ. 329-461). Ἐπειτα ἐξετάζονται οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων (σ. 461-487), περιγράφεται ἡ μακεδονικὴ διάλεκτος (σ. 488-503) καὶ ἐρμηνεύεται ὁ λεγόμενος ἐξελληνισμὸς τῶν Μακεδόνων ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ ἱστορικὴ ἄποψη (σ. 503-531).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, ἔπειτα ἀπὸ εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις (σ. 532), ἐξετάζεται τὸ ὑποτιθέμενο «μακεδονικὸ πάνθεο» (σ. 532-542), οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῶν Μακεδόνων (σ. 542-549), ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τους (σ. 549-553) καὶ τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον (σ. 554-572).

Στὸ κεφάλαιο III, γιὰ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἔθιμα, ὕστερα ἀπὸ γενικὲς παρατηρήσεις (σ. 573-576) περιλαμβάνεται ὁ λόγος γιὰ τοὺς πολιτικὸς θεσμοὺς τῶν Μακεδόνων (σ. 576-623).

Ἀναλυτικώτερα:

Στὸ κεφάλαιο I ἀποδεικνύεται ὅτι ὀνόματα σὲ -στάς (-στης) δείχνουν ὁμοιότητα καὶ ὄχι διαφορὰ μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ μακεδονικῆς (σ. 342) ὅτι «γλῶσσες» ὅπως ἀδῆ· οὐρανός δὲν προδίδουν χαρακτηριστικὰ ἢ νόμους τῆς μακεδονικῆς ξένους πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (σ. 355) ὅτι γενικὰ ἢ ἔρρουνα βεβαιώνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἦταν διάλεκτος ἑλληνικὴ καὶ διέφερε ἀπὸ τῆ θρακο-ἰλυρικῆ ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς διαλέκτοι (σ.

1. Πρβλ. Φ. Πέτσας, ἔ. ἀ., σ. 88 κ.έ.

2. J. Kalléris, ἔ. ἀ., κεφ. II, La religion, σ. 532-572.

461). Σχετικά με τις ιστορικές μαρτυρίες για τη γλώσσα των Μακεδόνων, άποφασιστικές είναι οι μαρτυρίες ότι οι Μακεδόνες, όπως όλοι οι Έλληνες, είχαν ανάγικη διερμηνέως για να συνεννοηθούν με τους Θράκες (Πολύβ. XXVII, 8, 9) και τους Ίλλυριούς (Πολύβ. Στρατηγήματα IV, 16, Ξενοφ. Ἀνάβασις, VII, 2, 19, 3, 25⁶· 6, 8 και 43). Ἀντίθετα πουθενά δὲν ἀκούμε ότι χρειάζονται διερμηνεῖς για νὰ συνεννοηθοῦν Ἑλληνες και Μακεδόνες (σ. 461). Τὸ τελικό συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ ἱστορικές μαρτυρίες βεβαιώνουν ὅτι ἡ μακεδονική ἦταν διάλεκτος ἑλληνική (σ. 487). Ἐτσι, ὡς διάλεκτο, τὴν περιγράφουν οἱ ἄρχαιοι συγγραφεῖς, ὅταν δίνουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Ἡ διάλεκτος αὐτὴ συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς νικώντας σὲ ὀρισμένους τομεῖς, ὅπως τὰ στρατιωτικά και ἡ διοίκηση, και τὴν ἄττική, τὴν ὁποία ἐξ ἄλλου ἀφομοίωσαν με χαρακτηριστική εὐκολία οἱ Μακεδόνες και τὴν ἄπλωσαν στὸν κόσμο (σ. 503). Νὰ λέγεται ὅτι αὐτὰ ἔγιναν μετὰ τὸν «ἐξελληνισμό» τῶν Μακεδόνων εἶναι ἐπιχειρηματολογία σὲ ἀντίθεση με τις ἱστορικές μαρτυρίες (σ. 513). Ὁ στρατός, ὅπου μπορούσε νὰ γίνῃ ὁ «ἐξελληνισμός» τῶν Μακεδόνων, ὄχι μόνον δὲν δέχθηκε, ἀλλὰ ἐπέβαλε τὴ μακεδονική ὀρολογία στὴν κοινὴ (σ. 516). Συμπέρασμα: καμιά λογική αἰτία, κανένα δυνατό μέσο, καμιά χρονική περίοδος ποῦ ταιριάζει, καμιά γλωσσολογική θεωρία ποῦ νὰ στέκεται δὲν μπορεῖ νὰ στηρίξῃ τὸν «ἐξελληνισμό» κατὰ ἓνα τρόπο και νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ὄψη ἱστορικοῦ γεγονότος (σ. 528).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, παρατηρεῖται εἰσαγωγικά ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ «ἐξελληνισμοῦ» ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ θρησκεία τὸ δρόμο ποῦ ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ γλώσσα. Ὁ «ἐξελληνισμός» συντελέστηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου και τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 532). Ἀλλὰ ἡ ἀνάλυση τοῦ ὑποθετικοῦ «μακεδονικοῦ πανθέου» ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ Μακεδονία ὀλα ἦταν τόσο ἑλληνικά ἢ τόσο βάρβαρα ὅσο ὀπουδήποτε ἄλλοι στὴν Ἑλλάδα (σ. 542). Ὁ Φίλιππος παρουσιάζει στὸ θέατρο τὸ βράδυ τῆς δολοφονίας του ἀγάλματα τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ἰδρύει στὶς Ἰνδίες βωμοὺς τῶν Δώδεκα Θεῶν κ.ο.κ. (σ. 542 κ.έ.). Τὸ ἴδιο σημαίνουν τὰ ὀνόματα τῶν μακεδονικῶν μηνῶν (Δίος, Ἀπελλαῖος κ.λ.), ποῦ μαζί με ἄλλες μαρτυρίες δείχνουν ὅτι βασικά τὸ πάνθεον τῶν ἀρχαιότερων Μακεδόνων δὲν ἄλλαξε στὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου και τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 546 κ.έ.).

Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων ἐξετάζεται με βάση τέσσερα δεδομένα: 1. Οἱ Μακεδόνες και πρὶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο λάτρευαν τοὺς ἴδιους βασικά θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου. 2. Λάτρευαν ἐπίσης τοὺς δευτερεύοντες θεοὺς και τοὺς ἥρωες ποῦ συνδέονταν με τὸ ἑλληνικό δωδεκάθεο. 3. Τιμῶσαν ἐπίσης τοὺς ἥρωες, ποῦ τιμῶσαν και οἱ Ἑλληνες και 4. Ὅπως οἱ Ἑλληνες, οἱ Μακεδόνες λάτρευαν ὀλες τις κύριες και δευτερευόντες θεότητες, ἀλλὰ ὑπῆρχαν ἰδιουσίες σὲ κάθε πόλη ἢ περιοχή τῆς Μακεδονίας, ὅπως και τῆς Ἑλλάδος (σ. 549 κ.έ.). Οἱ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις και οἱ τρόποι λατρείας δὲν διέφεραν βασικά στὴ Μακεδονία. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὀδηγεῖ ἡ ἐξέταση τοῦ ἡμερολογίου και ἑορτολογίου τῶν Μακεδόνων, τὸ ὀποιο μετέφεραν οἱ Μακεδόνες και σὶς χῶρες ποῦ κατέκτησαν, ὅπου χαρακτηρίστηκε ὡς «ἑλληνικό». Τοποθετεῖται—και τοῦτο εἶναι σημαντικό— ὄχι στὴν ἄττική-ἰωνική, ἀλλὰ στὴν αἰολοδορικὴ ὀμάδα (σ. 555). Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν τὰ περισσότερα ἔχουν φανερὴ ἐτυμολογικὴ διαφάνεια και τὰ ἄλλα τὸ καθηγητὴς Καλλέρης δείχνει ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἑλληνικά ὀμονότι ἀμφισβητοῦνται. Τέτοιο εἶναι τὸ πολύμορφο Αῦδναῖος, τὸ ὀποιο ὀμως στὶς γνωστὲς μακεδονικὲς ἐπιγραφὲς παρουσιάζεται σταθερά Αἰδοναῖος¹, ὄχι μόνον στὰ δυὸ παραδείγματα ποῦ παραθέτει ὁ Καλλέρης, (σ. 561, σημ. 3), ἀλλὰ και τρεῖς τουλάχιστον φορὲς στὶς ἀδημοσίευτες ἀκόμα ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας Βερούας². Αὐτὸ στηρίζει ἀκόμα περισσότερο τὸν Καλλέρη ποῦ ἐτυμολογεῖ τὸ

1. Ὁ Ch. Edson δὲν ἔχει δίκαιο νὰ συμπληρῶν ἀκολουθώντας ἄλλους, Α(ὶ)δονα(ἰου) σὲ ἐπιγραφή τοῦ 161 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, I.G. X, 2, ἀριθ. 573 bis, 2.

2. Τελευταία βιβλιογραφία, «Μακεδονικά» 15 (1975) 295 κ.έ., πρόσθ. Φ. Πέτσα,

δνομα Αύδοναίος από τὸ Ἄτιδης (σ. 560 κ.έ.), πρβλ. καὶ σ. 572, σημ. 3 καὶ σ. 624, προσθήκη στὴ σ. 561). Τὰ γενικά συμπεράσματα εἶναι (σ. 571 κ.έ.): 1. Τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον σχετίζεται τελείως μὲ τὴ λατρεία τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, 2. Συγκροτήθηκε στὴν ἴδια τὴ Μακεδονία σὲ χρόνους πολὺ παλιούς, πιθανάτα πρὶν ἀπὸ τὰ Μηδικά. Δὲν σημαίνει λοιπὸν μεταγενέστερο «ἐξελληνισμό».

Εὐτὸ κεφάλαιο III, γὰρ τὸς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, παρατηρεῖται πρῶτα, ὅτι ἐδῶ ἀλλάζουν τὰ πράγματα: κανένας δὲν μιλάει γιὰ «ἐξελληνισμό». Πηγές καὶ νεώτεροι ἐρευνηταὶ μιλοῦν γιὰ μακεδονικὰ νόμιμα, μακεδονικὰ ἔθνη, πάτριον νόμον, ἔθος μακεδονικόν κ.ο.κ. Ἄλλὰ στίς πηγές δὲν χαρακτηρίζονται βαρβαρικά, ὅπως τῶν γειτόνων Θρακῶν καὶ Ἰλλυριῶν (σ. 573 κ.έ.). Ἐπιχειρήθηκε ἐν τούτοις νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ διαφορές (ἢ βασιλεία, ἢ ἀγροτικὴ ζωή, ἢ ἀγάπη στὸ κυνήγι καὶ στὸ κρασί, ἢ θέση τῆς γυναίκας κ.λ.) ὡς χαρακτηριστικὰ ἔθνηκα διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἑλληνικά.

Ἄλλὰ οὔτε ἡ μοναρχία οὔτε ἡ ἀπουσία ἀστικού πολιτισμοῦ φανερώουν πνεῦμα ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ. Ὁ Βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων εἶχε πάντοτε τὴν ἐγκρίση τοῦ στρατευμένου λαοῦ, ὅπως δείχνουν ἐκφράσεις: βασιλέα ἀνηγόρευσαν—ἀνεῖπον—ἀνεφώνησαν κ.λ. Ὅμοια θέσιμα ξέρομε ὅτι Ἰσχυαν στὴ Σπάρτη καὶ στὴν Ἥπειρο. Οἱ Μακεδόνες «... οὐ βία, ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων, ἄρχοντες διετέλεσαν» (σ. 580, σημ. 1). Συμπέρασμα (σ. 589): ἡ μακεδονικὴ μοναρχία εἶναι θεσμὸς ἑλληνικὸς—καταγωγὴ καὶ δομὴ— σαφῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη καὶ αὐθαίρετη μοναρχία βαρβάρων λαῶν, γειτονικῶν ἢ μακρινῶν.

Ἡ ἔλλειψη ἀστικού βίου ἐξ ἄλλου δὲν σημαίνει ἐπίσης διαφορὰ ἔθνηκα. Κατὰ ἔθνη καὶ κατὰ κόμους ζούσαν καὶ ἄλλα καθυστερημένα ἑλληνικά φύλα, κυρίως Δωρικά, μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους: Σπαρτιάτες, Αἰτωλοὶ, Ἀκαρνανέες κ.λ. Ἐξ ἄλλου οἱ Μακεδόνες τῶν παραλίων πόλεων δὲν εἶχαν καμιὰ δυσκολία κατὰ περιστάσεις νὰ ζήσουν καὶ νὰ διοικηθοῦν, ὅπως οἱ δημοκρατούμενοι Ἕλληνες. Τέτοιες συνθήκες παρουσιάζονταν ὅταν μακεδονικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Πύδνα καὶ ἡ Μεθώνη, ἀποχωρίζονταν ἀπὸ τὸ βασίλειον τῶν Μακεδόνων ἢ ὅταν οἱ Ὀλύμπιοι π.χ. ἐφθάναν νὰ προσαρτήσουν ἀκόμα καὶ τὴν Πέλλα στὸ Κοινόν τους (σ. 594). Ἄλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων οἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπολάμβαναν κάποια ἀνεξαρτησία καὶ αὐτοδιοίκηση ὅπως δείχνουν ψηφίσματα πόλεων καὶ ὄνόματα ἀρχῶν (ταγοὶ, πελιγάνες), τὸ ἐπιθετὸ Ἀλκίδημος τῆς Ἀθηνῶς κ.λ. Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε κάθε στιγμὴ τί μορεῖ ν' ἀποδοθῇ καὶ ἀναδρομικὰ στὴν περίοδο πρὸ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ τὸ γενικὸ συμπέρασμα εἶναι:

Τὸ καθεστῶς αὐτονομίας τῶν πόλεων, ἑλληνικοῦ τύπου, ποὺ διαπιστώνουμε στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου δὲν καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν βασιλέα αὐτὸν καὶ δὲν εἰσήχθη στὴ Μακεδονία ἀπὸ ἄλλον λίγο πρὶν. Ἡ μακρὰ παράδοση ἐξηγεῖ «καθυστερήσεις ἢ ἀποκλίσεις κατὰ τόπους, πρόοδος ἢ ὀπισθοδρόμηση, ἄρχοντες ἢ τίτλους ντόπιους», ὅλες ἀντὲς τίς ἰδιομορφίες ποὺ προσδίδουν στὸ καθεστῶς τὴν φυσιογνωμία τοῦ τόπου» (σ. 622). Αὐτὰ δὲν δικαιολογοῦν ἔθνηκα ἰδιαίτερη διακρίση μεταξὺ Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων.

Κλείνομε τὴ σύντομη αὐτὴ παρουσίαση ἐνὸς μεθοδικοῦ, ἐξαντλητικοῦ συγγράμματος μὲ τὴν εὐχὴ νὰ μὴν ἀργήσῃ πιά νὰ φανῇ καὶ τὸ Β' μέρος τοῦ δευτέρου τόμου.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Hans Peter Laubscher, Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1975, Σχῆμα 40, σελ. I-X καὶ I-182, πίν 71, Beil. 5.

Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο ἐγκαινίασε νέα σειρά ἐκδόσεων, μὲ τὸν ΠΑΕ 1975, καὶ 1976 (τυπώνονται) καὶ τοῦ Ἰδίου, Πολυσημάντες ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφές, στοῦ Ν. Σφενδόνη, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1977, σ. 133 κ.έ.